

bez sepětí s christologií. Teprve v Kristu se s konečnou platností vyjevuje a uskutečňuje význam toho, že člověk je Božím obrazem, neboť pravým, nezkresleným Božím obrazem je Kristus. Ostatní lidé mohou k Bohu dospět jediné skrze něho.

Stvoření a odpovědnost

Vztah člověka k ostatnímu tvorstvu je dnes často považován za problém. Teologie stvoření nám v této souvislosti ukazuje – dalo by se říci – „ekologii v původní podobě“. Slovo „ekologie“ pochází z řeckého *oikos*, „dům“, a vyjadřuje, že svět je člověku „obydlím“. Svět je životní prostor, jež Bůh člověku přenechal k užívání, resp. k životu. Všechno ostatní tvorstvo – rostliny a zvířata – je stejně jako člověk stvořeno ze země (Gn 2,19–20). Člověk tedy není od ostatního stvoření oddělen – žije v něm a s ním. V souladu s tím bychom měli chápat slova „Hospodin Bůh postavil člověka do zahrady v Edenu, aby ji obdělával a střežil“ (Gn 2,15). Obdělávat a střežit znamená zodpovědně chránit.

Stvořený svět je místo, kde se máme setkávat s Bohem a žít i duchovním životem. Nezbytná je k tomu citlivost vůči všem věcem, citlivost opřená o vědomí vlastních limitů a o poznání, že člověk je člověku darem. Kdo čerpá z těchto dvou zdrojů, ten vnímá péči o svět jako samozřejmost.

I V JEŽÍŠE KRISTA, SYNA JEHO JEDINÉHO, PÁNA NAŠEHO

Kdo je Ježíš Kristus? Tato zásadní teologická otázka je tak důležitá, že se christologie, věda o Kristu, zformovala v samostatný teologický obor. Christologie reflektuje základní otázku křesťanské víry: „Kým je mi Ježíš Kristus? Jaký význam má v mém životě? Jak mohu jít v jeho stopách?“ Krédo je společné vyznání víry v Ježíše Krista, který je pro křesťany středem života.

Ostatní dvě monoteistická náboženství si k Ježíšovi našla přístup jiný. Pro muslimy je Ježíš úctyhodný prorok. Uráží je však, že je uctíván jako Syn Boží, protože takový postoj podle nich nebere ohled na Boží celistvost. Totéž budí nevoli i u příslušníků náboženství židovského. Ti Ježíše uznávají jako fascinujícího zástupce židovského národa – svědčí o tom například Ježíšův životopis, jehož autorem je David Flusser (1917–2000), nebo fiktivní knižní rozhovor, který s Ježíšem vede Jacob Neusner (1932–2016); ale nechtějí být jeho následovníky, protože si podle jejich názoru přisvojuje pravomoc, která přísluší Bohu.

Nás ovšem vyznání vede od Otce k Synovi, kterého jsme poznali v Ježíši Kristu. Je pro nás Synem „zrozeným přede všemi věky“ a druhou osobou Boží Trojice. Biblický pojem „jednorozený“ (J 1,14.18; 3,16.18; 1 J 4,9) znamená totéž co „jediný“. Pojem „Pán“, řecky *Kyrios*, je v Septuagintě, řeckém překladu Starého zákona, ekvivalentem Božího jména a v totéž „silném“ významu se pak uplatňuje i v Novém zákoně – Kristus je ten, kterého se věřící dovolávají na téže úrovni jako Boha Abrahamova, Izákova a Jákobova.

Přesvědčení, že Ježíš je Syn Boží, resp. že je sám Bohem, vyrůstá z prožitků Ježíšových učedníků. Ty daly vzniknout

Novému zákonu. Novozákonní spisy jsou základními texty veškeré křesťanské teologie. Lidé v nich mluví o Ježíši, který je naplněním jejich tužeb; a mluví k nám v nich sám Bůh. Chceme-li se setkat s Kristem, je tedy důležité číst je náležitě vnímavě.

Evangelia podávají zprávu o Ježíšově působení a o slovech, s nimiž se Ježíš obrací ke svým učedníkům a všem ostatním posluchačům. Jasně teologické pojmy, které by nám přesně řekly, jak Ježíš sám sebe chápal, tam nenajdeme – v tomto směru je podivuhodně zdrženlivý. Právě na základě jeho slov a činů lze však nepřímou odhalit věci, které o něm ve světle toho, co se událo po jeho umučení, nakonec přece jen promlouvají. V teologii se tento postup označuje jako „implicitní (resp. nepřímá) christologie“.

Ježíš byl Žid, žil v Izraeli a vyrostl v židovské tradici, v židovské bohoslužbě. Sám sebe vnímal jako součást velkého proudu mojžíšovské tradice, s níž se ovšem hned na začátku svého působení střetl. Jeho vztah k zákoníkům popisují evangelia jako vztah od samého počátku napjatý. Mnoha Izraelitům se zdálo, že zvykům a institucím vyvoleného národa Ježíšovo jednání odporuje, a to hlavně ve třech oblastech, jimiž jsou postoj k Mojžíšovu zákonu, postoj k jeruzalémskému chrámu a otázka odpouštění hříchů.

Zákon – tj. Mojžíšovy knihy, hebrejsky zvané Tóra – má pro Ježíše velký význam. Ježíš jej dodržuje a příkládá jeho dodržování velkou váhu: „Kdo by tedy zrušil jediné z těchto nejmenších přikázání a tak učil lidi, bude v království nebeském vyhlášen za nejmenšího; kdo by je však zachovával a učil, ten bude v království nebeském vyhlášen velkým.“ (Mt 5,19) Jeho spor s farizeji se točil hlavně kolem otázky správného výkladu. Že se Ježíš obklopoval žáky a učil je, jak číst Písmo správně, to samo nebylo nic neobvyklého – číst a interpretovat Písmo smí každý. Důležitá je však míra. Vzhledem k tomu, že Tóra pochází přímo od Boha, může ji – pokud se na některých místech zdá nejasná – interpretovat vlastně jen sám Bůh; takže

jednotlivé biblické pasáže byly interpretovány pomocí srovnání s pasážemi jinými. Cílem bylo nechat mluvit samotného Boha. Z formulací, které se nám dochovaly v „kázání na hoře“, promlouvá Ježíšovo specifické sebepojetí. Mojžíš sestupuje z hory Sinaj jako Boží mluvčí – desatero přikázání začíná slovy „já jsem Hospodin, tvůj Bůh...“ (Ex 20,2) a u starozákonních proroků se pak pravidelně opakuje formulace „toto praví Hospodin“. Ježíš (Mt 5,21–22) sice začíná podobně („Slyšeli jste, že bylo řečeno otcům...“), ale pokračuje slovy: „Já však vám pravím...“ A později (Mt 7,24; srv. Dt 11,18) chválí rozvážnost všech, „kdo slyší tato má slova a plní je“.

Jedním z důležitých ustanovení Mojžíšova zákona je příkaz světit sobotu. Sobota patří k židovské identitě ještě větší měrou, než jakou k té naší, křesťanské, patří neděle. Svěcení soboty, to je více než pouhé zotavení po těžké práci – sobota je dodržována proto, že sám Bůh sedmého dne odpočíval (srv. Gn 2,1–4a). Světit sobotu tedy znamená napodobovat samotného Boha, připodobnit se mu. Říká-li Ježíš „pojďte ke mně všichni, ... já vám dám odpočinout“ (Mt 11,28), ve světle zákona v tom lze najít jasnou spojitost se sobotou. Jak mohu dospět k Bohu? Jak najdu klid? Sedmý den je dnem klidu pro Hospodina, ale zároveň i dnem klidu Hospodinem darovaného. A tento klid teď slibuje sám Ježíš (srv. Ex 20,9–10; Iz 58,13–14).

Matouš tento Ježíšův nárok ozřejmuje právě v popisu „kázání na hoře“. Paralelní text Lukášův („kázání na rovině“) líčí, jak Ježíš stejně jako Mojžíš sestoupí z hory a v údolí pak lidu vysvětluje Boží příkazy (L 6,17–18). Ale u Matouše je tomu opačně (Mt 5,1–2): „Když spatřil zástupy, vystoupil na horu; a když se posadil, přistoupili k němu jeho učedníci. Tu otevřel ústa a učil je.“ Zatímco tedy Mojžíš sestupuje z hory jako posel Božího slova, Ježíš na hoře promlouvá na základě své vlastní pravomoci. Mojžíš je příkladný učitel Božích přikázání; Ježíš ho překonává a podoben Bohu sám učí na hoře. Pro „židovské uši“ je tento nárok neuvěřitelný – radit lidem, jak mají jednat, mluvit s nimi o Tóře, nabídnout svůj vlastní výklad, to všechno

je možné; ale říkat věci, které očividně prolamují rámec Mojžíšova zákona, to už rozhodně zachází příliš daleko.

Pokud jde o chrám, ten je pro Izrael místem, kde bydlí Bůh a kde se mohou příslušníci Božího národa s Bohem setkávat. Když před chrámem stojí Ježíš, říká svým učedníkům (Mt 24,2 par): „Vidíte toto všechno? Amen, pravím vám, že tu nezůstane kámen na kameni, všechno bude rozmetáno.“ Zničení chrámu mu slouží jako symbol toho, že nastane konec času. Na jiném místě (Mt 12,6) říká: „Pravím vám, že zde je víc než chrám.“ Jestliže je chrám přednostním místem určeným k setkávání s Bohem, pak ovšem musí ten, kdo prohlašuje takovéto věci, mít k Bohu ještě blíže a sám být pro lidi místem, kde se lze s Bohem setkat.

Nejvíce se pak Ježíšovi odpůrci pohoršovali nad tím, že si Ježíš osobuje právo odpouštět hříchy. I zbožní Izraelité o sobě věděli, že jsou hříšní a že potřebují odpuštění. Aby opakovaně neupadali do hříchu, pro jistotu se od jiných hříšníků drželi pokud možno daleko. Odpuštění hříchů může přijít jediné od Boha. Nikdo jiný hříchy odpouštět nemůže. Ježíš však přichází jako lékař k nemocným (srv. L 5,31) a svolává všechny hříšné lidi k sobě. Se zjevnými hříšníky – s celníky, nevěstkami, lidmi sociálně vyloučenými – se nejen stýká, ale dokonce s nimi hoduje. Všichni jsou zváni k nebeské hostině, k velké slavnosti, která nastane, až se vrátí Spasitel. Pro zákoníky je to nepochopitelné. Žádný hříšník nemůže stolovat s Hospodinem, pokud mu hříchy nebyly odpuštěny. A kdo může hříchy odpouštět, ne-li jediné Bůh? Hříšníci, která mu v domě farizeově myje nohy, přiznává Ježíš odpuštění, „protože projevila velikou lásku“ (L 7,47–48). Podobně se zachová, když k němu přinesou na nosítkách ochrnutého (Mk 2,5): „Když Ježíš viděl jejich víru, řekl ochrnutému: Synu, odpouštějí se ti hříchy.“ To všechno vede ke střetu, jehož výsledkem bude kříž. Ježíš jedná jako ten, který má právo být nazýván Synem Božím, resp. samotným Bohem.

Ti, kdo se s ním setkají, se musí zásadně rozhodnout. Budou-li ho následovat, Boží království se stane skutečností. Mnohé Izraelity to pobuřuje, od Ježíše se odvracejí a prohlašují, že se rouhá. Výsledkem bude soudní proces.

V Novém zákoně se lze samozřejmě taky dozvědět, jak Ježíše chápali sami jeho učedníci a rané obce. První křesťané jsou židokřesťané a jeho právu na božství dobře rozumějí. Pavel cituje v Listu Filipským hymnus, který obce zpívaly už několik málo let po Ježíšově smrti a vzkříšení (Fp 2,6–11):

Způsobem bytí byl roven Bohu,
a přece na své rovnosti nelpěl,
nýbrž sám sebe zmařil,
vzal na sebe způsob služebníka,
stal se jedním z lidí.
A v podobě člověka se ponižil,
v poslušnosti podstoupil i smrt,
a to smrt na kříži.
Proto ho Bůh vyvýšil nade vše
a dal mu jméno nad každé jméno,
aby se před jménem Ježíšovým sklonilo každé koleno
– na nebi, na zemi i pod zemí –
a k slávě Boha Otce každý jazyk aby vyznával:
Ježíš Kristus jest Pán.

Dosah tohoto textu pochopíme, teprve když se podíváme na jeho starozákonní pozadí. Před Ježíšem mají všichni „sklonit koleno“. V Knize Izajášově (Iz 45,23–24) se píše: „Při sobě samém jsem přísahal, z mých úst vyšla spravedlnost, slovo, které se zpět nenavrátil. Přede mnou každý klesne na kolena a každý jazyk odpřisáhne: Jenom v Hospodinu – řekne o mně – je spravedlnost i moc.“ Co Starý zákon říká o Bohu, to první křesťané zcela samozřejmě přenášejí na Ježíše. Jak asi museli tohoto galilejského tesaře vnímat, mohou-li o něm takto

mluvit... Mnozí z nich ho ještě sami znali nebo alespoň znali někoho, kdo jim o něm mohl osobně vyprávět.

Ježíš dostal „jméno nad každé jméno“ – jméno, které je samotným jménem Božím. V Ježíšově jménu mají všichni sklonit kolena a vyznat, že Ježíš Kristus je „Pán“, *Kyrios*, což je ekvivalent jména Božího. Dobře vědí, co tím říkají. Nazývají Ježíše Pánem, přisuzují mu tedy jméno Boží, pro svou svatost nevysslovitelné.

Nejstarší z evangelií je zřejmě evangelium Markovo. Začíná slovy (Mk 1,1): „Počátek evangelia Ježíše Krista, Syna Božího.“ A jeho vrcholem jsou slova pohanského setníka, který vidí, jak Ježíš umírá na kříži, a zvolá (Mk 15,39): „Ten člověk byl opravdu Syn Boží.“

Kontext pojmu „Syn Boží“ přitom rozhodně není tak jasný, jak se na první pohled zdá. Tento termín se jako důstojný titul objevuje už ve Starém zákoně a jeho nositelem tam může být nejen samotný Izrael nebo jeho král (Ž 2,7), ale i ten či onen spravedlivý člověk. U Ježíše Krista jde ovšem jednoznačně o víc. Marek svým výše zmíněným úvodem vlastně říká: „Události, o nichž vyprávějí následující kapitoly a které vrcholí umučením, ukazují, co to znamená, že Ježíš Kristus je Boží Syn.“ V Markově označení „Boží Syn“ se tedy předem ozývá něco, co se pak potvrzuje teprve při osobním setkání s Ježíšem.

Neobyčejně kompaktní je evangelium Janovo. Ježíšova slova tam zhuštěně vyjadřují Ježíšovo „kristovství“. V Janově evangeliu – na rozdíl od evangelií synoptických – o sobě Ježíš mluví v definicích, a to hlavně ve větách uvozených slovy „já jsem“. V řečtině začínají tyto definice týmiž dvěma slovy, kterými začíná překlad Božího jména: *egó eimi*. Jsou odkazem na prožitek Mojžíše, který Boha poznal v hořícím keři. A jsou obrazem spásy. Ježíš nám dává život. „Já jsem chléb života,“ říká (J 6,35; srv. 6,48.51). Chrání své „ovce“ jako „dobrý pastýř“ (J 10,14; srv. 10,11). Vede nás ze tmy ke světlu (J 12,46) a přivádí nás ke spáse – je bránou, která vede k záchraně (J 10,9; srv. 10,7). Lazarově sestře Martě říká (J 11,25): „Já

jsem vzkříšení a život.“ Ježíš je „vinný kmen“, na kterém neseme „hojné ovoce“ (J 15,5; srv. 15,1). Ježíš je „cesta, pravda i život“, jediná cesta, která vede k Otci (J 14,6).

Boží Syn je Bůh

Otázka Syna a jeho postavení je zásadní otázkou veškerého trinitárního myšlení. Jaký vztah má k Synovi Otec? Jaký vztah má Syn k Otci? A jaké místo náleží svatému Duchu? V samotném Písmu se o Otci, Synovi a Duchu ještě mluví spíše v souvislosti s praktickým životem obce, zejména v souvislosti s liturgií. Všechny teoretické výroky týkající se Boha mají pak svůj původ v tom, že lidé jsou schopni – a chtějí – víru promýšlet. Vývoj teologie coby vytríbené rozpravy o Bohu přitom probíhá v neustálém sporu o věrnost vůči původnímu zdroji, tj. jako neustálý svár o herezi a pravdu.

Některé krajní směry byly odmítnuty už v prvních staletích po Kristu. Nepopíratelnou základní daností je Boží jednota a celistvost. Výchozím bodem je tedy vyznání „slyš, Izraeli, Hospodin je náš Bůh, Hospodin jediný“ (Dt 6,4). Otázkou je, jak můžeme mluvit o Trojici, aniž bychom ztratili onu jednotu. Jak můžeme zvěst o tom, že Ježíš je Bůh, uvést do souladu s vírou v jednoho Boha? A jak je tomu se svatým Duchem, kterého sesílají Otec a Ježíš?

Jeden z výše zmíněných krajních směrů je natolik extrémní, že v rané církvi vlastně nikdy nepronikl do výuky. Je jím představa zvaná „triteismus“, tedy představa, že Otec, Syn a Duch jsou tři různí bohové, resp. že rozdíly mezi nimi jsou takové, že je nutno mluvit o třech bozích. Triteismus je zajímavý především jako krajní verze herezí uznávajících Trojici, tedy herezí, které přece jen akcentují Boží jednotu – dva z myšlenkových proudů, které se trojiční problém snažily vyřešit, vyloučila trinitární nauka prvních staletí jako proudy heretické, a to monarchianismus a subordinacionismus.